

Amunds mosse

Kulturmiljöutredning

Cecilia Ring

Arkeologisk rapport 2021:23

MUSEIARKEOLOGI SYDOST

– en del av Kalmar läns museum

Amunds mosse

Kulturmiljöutredning

Författare
Copyright
Redaktion
Kartor

Cecilia Ring
Kalmar läns museum 2021
Helena Victor, Stefan Siverud
Publicerade i enlighet med tillstånd
507-98-2848 från Lantmäteriverket
Kalmar läns museum
1400-352X

Förlag
ISSN

Abstract

Keywords: Öland, Amunds mosse, rewetting

Borgholm municipality is planning a rewetting at Amunds mosse on Öland. Museum archaeology southeast/Kalmar County Museum was commissioned to carry out a cultural-historical analysis of the area. In connection with maps and archival studies, field visits were also made on two occasions at the bog. One of the remains L1958:9563, an approximately 115 m long stone henge, which

was within the area of investigation, and which could be affected by the recovery, was gone at the time of the inventory. However, it is unclear when this happened. Where the stone henge was previously registered, today a ditch about two meters wide was dug. No new ancient remains were found in the inventory.

Innehåll

Sammanfattning	7
Inledning	8
Topografi och fornlämningsmiljö	9
Genomförande	11
Resultat	12
Tolkning och åtgärdsförslag	15
Referenser	18
Tekniska och administrativa uppgifter	19
Bilagor	20

Karta över Kalmar län med platsen markerad.

Sammanfattning

Borgholms kommun planerar en återvätning vid Amunds mosse på Öland. Museiarkeologi sydost/Kalmar läns museum fick i uppdrag att göra en kulturhistorisk analys av området. I samband med kart- och arkivstudier gjordes också fältbesök vid två tillfällen vid mossen. En av fornlämningarna L1958:9563, en ca 115 m lång stensträng, som låg inom utredningsområdet och som skulle

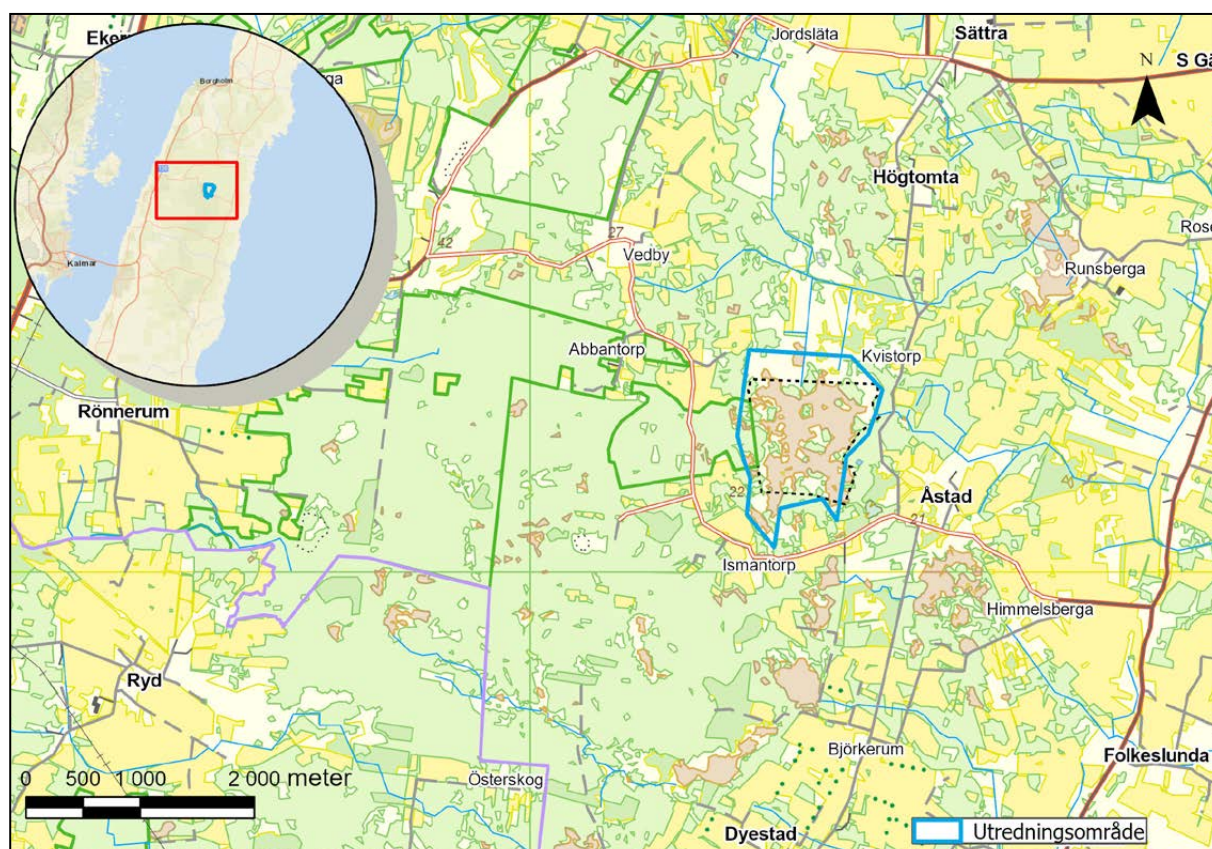
kunna påverkas av återvätningen var vid tillfället för inventeringen borta. När detta skett är dock oklart. Där stensträngen tidigare registrerats var idag ett ca två meter brett dike grävt.

Inga nya fornlämningar uppmärksammades vid inventeringen.

Inledning

Syftet med inventeringen var, i enlighet med förfrågan, att utreda påverkan på eventuella fornlämningar i anslutning till Amunds mosse vid en återvätning av området. Uppdraget kom att utföras genom kart- och arkivstudier samt besök på plats vid Amunds mosse.

Utredningen ska tjäna som underlag när länsstyrelsen tar ställning till frågan om det behövs arkeologiska åtgärder i området eller inte.

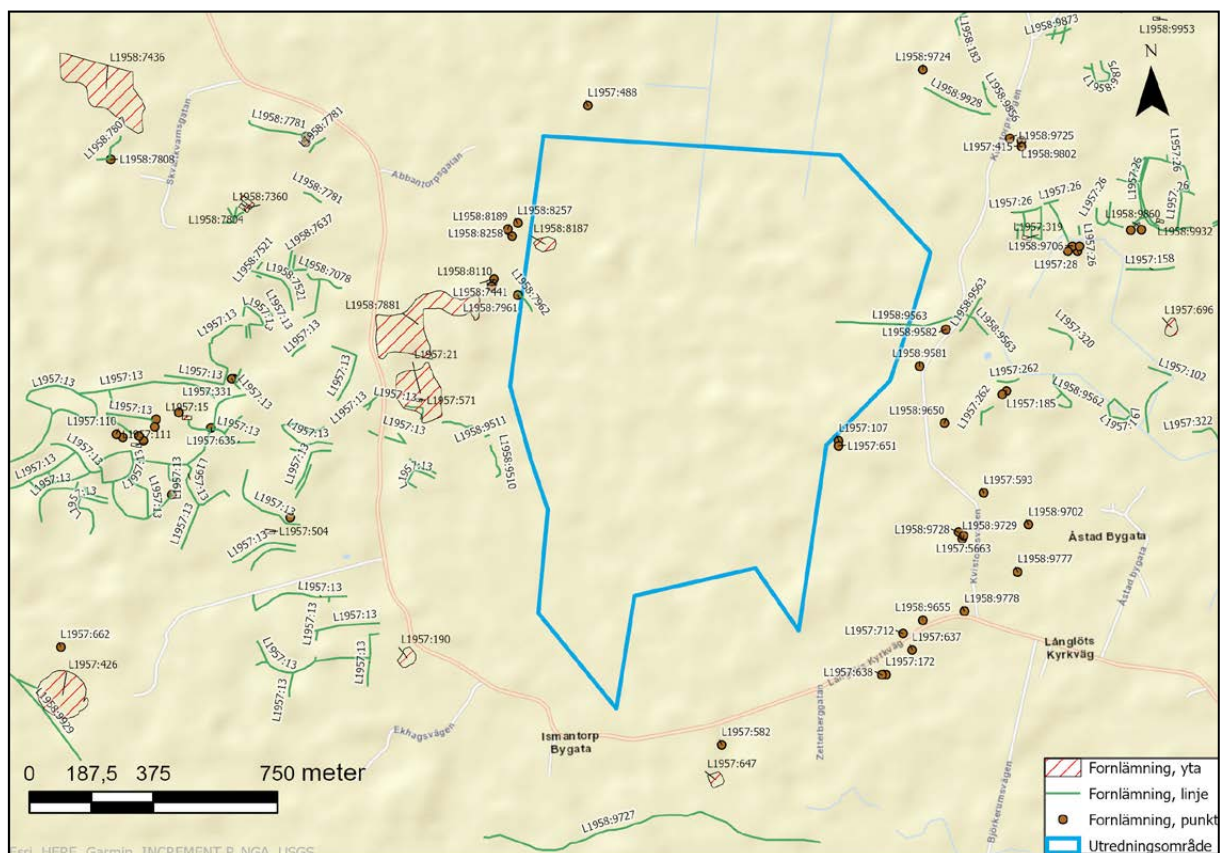

Figur 1. Översiktskarta.

Topografi och fornlämningsmiljö

Långlöt socken (fig. 1) är en av Ölands minsta och en socken med mycket jordbruksmarker. Markerna är dock medelmåttiga och består till största delen av sand och morän. De nutida jordbruksmarkerna ligger främst runt byarna Långlöt och Folkeslunda som ligger nära den östra kusten. I inlandet finns det en relativt liten andel åkerbygd som karakteriseras av ett småbrutet landskap som i väster övergår i Mittlandsskogen. I den inre delen av socknen finns flera våtmarker och där den nu aktuella Amunds mosse utgör en av de större (Lundh & Rasch 1991).

Runt om mossen finns ett stort antal fornlämningar registrerade (fig. 2). I väster är det främst lämningar i form av stensträngar, husgrunder och fossil åkermark men även ett antal gravar i form av stensättningar och rösen. Sydväst om Amunds mosse i Mittlandsskogen ligger Ismantorp, en av Ölands större fornborgar. Borgen undersöktes i början av 2000-talet och då få fynd återfanns tolkades det som om borgen inte varit bebodd under några längre perioder. Borgen daterades med hjälp av fynden till 200–600-tal (Andréén 2011).

Figur 2. Översikt över fornlämningarna i närområdet.

Fornlämningsbilden öster om mossen är ungefär den samma, med lämningar i form av hägnader/hägnadssystem och gravar samt kvarnplatser. I den sydvästra delen av området finns två plaster som registrerades i samband med Ölandsinventeringen under mitten av 1990-talet (Alexandersson 2018). Det ena är en boplatz (L1957:190) där det framkom fem flintavslag och ett kvartsavslag. Medan den andra är fyndplats för slagen flinta och kvarts.

De fornlämningar som direkt kommer att beröras och som ligger inom det område som kommunen definierat som område som kommer att påverkas av vattenhöjningen är i den östra delen

I den östra delen av utredningsområdet är fornlämning L1958:9563 registrerad. Det är en stensträng/hägnad som är ca 115 m lång i öst-västlig riktning. Den är 1–2 m bred och ca 0,2–0,5 m hög och uppbyggd av kalkstenar ca. 0,2–0,4 m stora. Hägnaden var vid fornminnesinventeringen 1976 inte besiktningsbar på grund av för tät vegetation.

I den nord-västra delen av mossen finns ett gravfält (L1958:8187) registrerat. Det är 60 x 50 m stort och innehåller 5 runda stensättningar. Dessa är mellan 8–16 m diameter och 0,1–0,3 m höga. Gravarna är övertorvade med ett antal i ytan synliga stenar. Den största graven ligger omedelbart

intill och öster om en stengärdesgård i nord-sydlig riktning som utgör gränsen mellan Högsrum och Långlöt socknar. Denna stensättning är 16 m diameter och 0,3 m hög och har en kantkedja, bestående av 0,4–1 m stora stenar. Två av stensättningarna som ligger på västra sidan om stengärdesgården är mellan 8–12 m i diameter och har en mittsten. I östra spetsen av gravfältet ligger en stensättning med en i mitten snett kantställd kalkstenshäll, ca. 1 m stor. På gravfältet finns enstaka stenar som kan ha varit resta.

Strax söder om gravfältet är ytterligare gravar och en stensträng/hägnad registrerade (L1958:7961–7962). Stensträngen löper i NNV-SSO riktning och löper in i utredningsområdet.

I boken *Långlöt, Ur en ölandssockens kulturhistoria* beskrivs hur mossen efter laga skifte 1834–35 är uppdelad i 36 lotter. Vidare skildras hur ängslåttern på Amunds mosse bedrevs i mitten av 1850-talet. Här berättas om hur det efter midsommar var ett ”rörligt liv i den annars ödsliga trakten” (Palm 1970: 111). De skördade starr som växte i mossen och som gav bra föda åt djuren på sommaren och hösten (fig. 3). Vidare beskriver Palm att när det var torka gick bärgningen av starren lätt men var det en blöt sommar var det värre och då fick man använda sig av kälkar att dra ut starren från mossen med.

Genomförande

Inledningsvis gjordes en genomgång av äldre lantmäterikartor som finns tillgängliga i Lantmäteriets digitala kartarkiv och Kalmar läns museums arkiv.

Därefter genomfördes en fältinventering i området, vid två tillfällen, för att lokalisera eventuella synliga fornlämningar. Den andra dagen var handläggaren från Borgholms kommun med i fält för att kunna diskutera vilka ingrepp som eventuellt kommer att ske på platsen.

Stora delar av området var svårtillgängliga då det växte tät skog med mycket sly och undervegetation. Därmed finns det risk för att eventuella okända lämningar inte var synliga vid inventeringen.

En översikt av fornlämningsbilden i närområdet gjordes också för att bedöma vilken typ av lämningar som fanns inom det aktuella området.

Inmätningar gjordes med GPS.

Figur 3. Foto ute i mossen.

Resultat

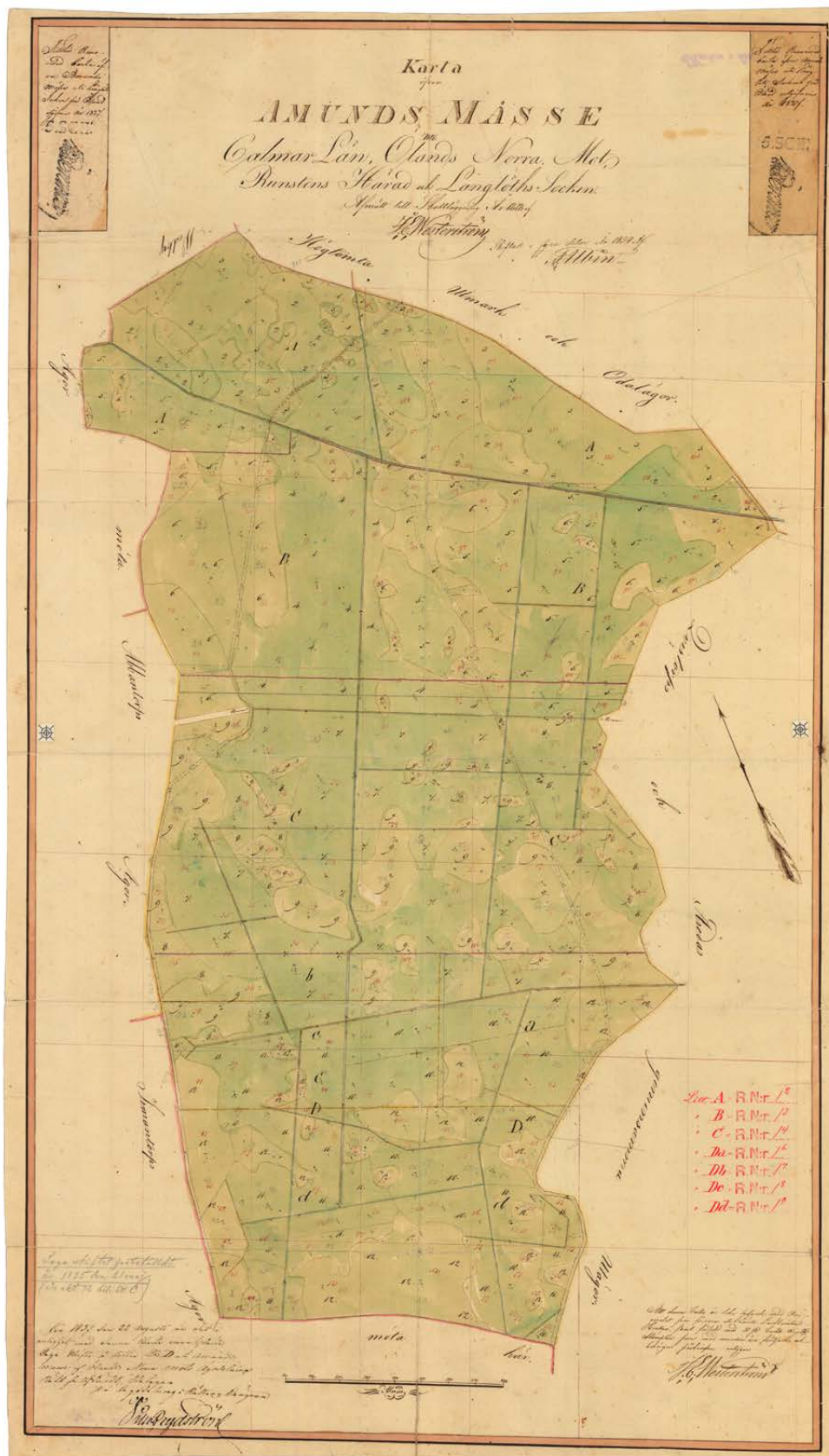
Vid inventeringen var delar av området beväxt med tät skog som gjorde det svårt att besiktiga området, främst i den södra och delar av den östra delen av området. Vid fältinventeringen påträffades inga nya fornlämningar. De tidigare kända fornlämningarna besöktes och det kunde konstateras att de sannolikt inte skulle beröras av det planerade arbeten. I den östra delen fanns en stensträng/hägnad, L1958:9563, registrerad sedan tidigare. Den skulle gå i öst-västlig riktning och kanske beröras av en höjning av vattennivån

i mossen. Vid besiktningen visade det sig dock att ett ca två meter brett dike grävts precis på platsen för den registrerade stensträngen och inget av den fanns kvar (fig. 4). De delar som gick i nord-sydlig riktning på andra sidan vägen gick dock att identifiera. När diket grävts är svårt att säga.

I lantmäteriets historiska kartor var det mycket få kartor som fokuserade på själva mossen. Det fanns dock en karta från 1835 över laga skifte (08-LÅT-41), Åbodelning (fig. 5). Skrivet med blyerts

Figur 4. Kristin Bertilius från Borgholms kommun bredvid diket som grävts där det tidigare skall ha funnits en stensträng.

Figur 5. Laga skifteskartan från 1835 (08-LÅT-41).

Figur 6. En av de låga stenmurarna som låg uti i mossen. Foto från S.

på kartan står det att laga skifte fastställdes den 21 maj 1835. I laga skifteskartan ser man hur mossen delats upp i 36 lotter (Palm 1970). Ute i mossen kunde flera stenmurar iakttas vid inventeringen (fig. 6). Dessa kan stämma överens med Laga skifteskartan och fördelningen av marken.

På ett fåtal andra kartor nämns mossen dock bara vid namn. På kartan från 1729 (08-LÅT-2), som är en ägomätningskarta stavas mossen *Ammersmåse*. På skatteläggningsskarta (08-LÅT-22) från 1800 så har den namnet *Amunds måse*.

Tolkning och åtgärdsförslag

Utifrån besiktningen i fält samt arkiv och kartstudier fanns det tre registrerade fornlämningar inom eller omedelbart i anslutning till den ytan som planeras för återvätning. Gravfältet i nordväst L1958:8187 (fig. 7) och strax söder om gravfältet en stensträng, L1958:7961–7962. De registrerade hägnaden (L1958:9563), i den östra delen av området, var redan förstörd genom tidigare ingrepp dock är det okänt när detta inträffat. Hänsyn måste tas till dessa lämningar vid en förändring av vattennivån i området och ingen lämning får skadas eller övertäckas. Frågan är också hur man ska ställa sig till det nätverk av stensträngar som ligger ute i mossen och som sannolikt är

lämningar efter laga skifte 1835. En höjd vattennivå innebär att murarna åtminstone stundtals kommer att ligga under vatten.

Då vattennivån endast kommer att höjas till den högsta som varit i den tidigare sjön, enligt uppgift från Borgholms kommun, är det inga nya områden som kommer att ligga under vatten.

Museiarkeologi sydost/Kalmar läns museum anser att inga idag kända fornlämningar kommer att drabbas negativt av de åtgärder som planeras i mossen om säkerhetsavstånd hålls till de kända fornlämningarna. Hur man ska ställa sig till

Figur 7. En av gravarna inom gravfältet i den nordvästra delen av utredningsområdet. Foto från Ö.

eventuell schaktning i de områden som tidigare varit mosse/vattenområden kommer att beslutas av Länsstyrelsen i Kalmar län. Vid schaktning i mossar på Öland finns det alltid en risk att man stöter på arkeologiskt material.

På Öland har arkeologiskt material påträffats i ett flertal mossar eller mark som tidigare utgjort mossmark. Det mest kända fyndet är kanske det från den utdikade Skedemosse i Gärdslösa socken på den norra delen av ön. I Skedemosse gjordes stora utgrävningar mellan åren 1959–1962 (Hagberg 1967). Där påträffade arkeologerna mängder av offerade vapen som svärd, spjutspetsar m.m., men också ett stort antal offerade djur och människoben från nästan 40 olika människor, både vuxna och barn. Det var i Skedemosse som de också påträffade sju ihoprullade stora guldringarna som offerats någon gång på 200-talet efter Kristus (Hagberg 1967). Guldfynden från Skedemosse finns idag i Guldrummet på Historiska Museet i Stockholm.

På 1980-talet påträffades i en mosse i Dyestad ungefär 3 km söder om Amunds mosse, fynd av vapen som daterades till järnåldern. Dessa lämnades in till Kalmar läns museum. (Papmehl-Dufay 2018). ”De hårt korroderade och defekta delarna kommer från flera vapen som svärd, spjutspetsar och pilspetsar, och på flera av vapnen kan man se att de förstörts med flit innan de lagts ner i mossen som då antagligen var en sjö. Formerna på spjutspetsarna och svärdens visar att de är från den äldre järnåldern, troligen från århundradena efter Kristi födelse upp till ca 400-talet e.Kr” (Papmehl-Dufay 2018: 7).

I Långlöts socken har det hittats ett av Ölands mer spektakulära föremålsfynd från bronsåldern (Montelius 1917; Åberg 1923). Fyndplatsen (L1957:162) ligger ca. 3,7 km öster om Amunds mosse. De första fragmenten av de båda bronslurarna påträffades i maj 1891 i Långlöt vid arbete med vält på åkern på ett djup av 4–5 tum,

Figur 8 Fragmenten av bronslurarna på Statens Historiska Museum i Stockholm (SHM 10099). Foto: Jenny Nyberg/SHM.

vilket antyder att lurarna inte legat särskilt djupt. Fyndplatsen är enligt dokumentationen belägen ”på Långlöts Norregårds egor rakt österut från gården, emellan östra landborgen och Östersjön”. Området ska tidigare ha varit en blöt mosse omgiven av mer höglänt mark, som senare torrlades och i mitten av 1880-talet ska området ha använts till att odla på. En man vid namn Sven Söderberg ska enligt uppgift ha köpt fragmenten av lurarna av en kamrer Melander ifrån Borgholm samma sommar som de hittades. Söderberg ska sedan ha uppsökt platsen för fyndet och också gjort vissa undersökningar varvid ytterligare fragment tillvaratogs. Uppgifterna om undersökning är få men undersökningsytan ska ha varit ca 15 x 6 m och legat intill ett större stenblock (Papmehl-Dufay 2018). Fragmenten av bronslurarna förvaras idag på Statens Historiska Museum i Stockholm (SHM 10099, 16470). Utöver fragmenten av själva lurarna hittades vid samma tillfälle ett stort antal länkar till två kedjor av brons, som uppfattas som sammanhörande med lurarna (SHM 10099). Fyndplatsen är inlagd i Fornsök som L1957:162.

Från järnåldern finns det ett stort antal fynd som lagts ner som offerfynd i mossar både på Öland och runt om i Skandinavien. Det kan vara vardagsföremål, träföremål, keramik, guld-föremål eller vapen. Ibland är det också offer av djur och ibland även människor. Man har vid tiden för nedläggelsen medveten, kanske med syfte att ge, offra eller kanske tacka en högre makt valt att offra föremål eller djur och människor (Berggren 2010). Mossfynden har många gånger bevarats bra fram till våra dagar då de ursprungligen depone-rats i öppet vatten så som en sjö eller vattendrag. I dessa mossar har även föremål av organiskt mate-rial som trä och läder kunnat bevaras då mossens syrefattiga miljö är bra bevaringsförhållande. När sedan mossarna har börjat användas till åker-mark har förhållandena ändrats och bevarings-förhållandena för framför allt organiskt material har ändrats drastiskt. I Skedemosse återfanns det i princip inget organiskt material, förutom ben och horn och ett fåtal fynd i trä (Papmehl-Dufay 2018).

Referenser

- Alexandersson, K. *Ölandsprojektet: att inventera ett landskap*. Arnell, K-H & Papmehl-Dufay, (red.) (2015). *Grävda minnen: från Skedemosse till Sandby borg*. Kalmar: Länsstyrelsen Kalmar län
- Andrén, A. 2014. Tracing Old Norse cosmology: the world tree, middle earth, and the sun from archaeological perspectives. Nordic Academic Press. Lund.
- Berggren, Å. 2010. Med kärret som källa. Om begreppen offer och ritual inom arkeologin. Vägar till Midgård 13. Nordic Academic Press. Lund.
- Hagberg, U E 1967. *Skedemosse: studier i ett öländskt offerfynd från järnåldern*. Diss. Uppsala : Univeritet.
- Lundh. K, Rasch. M. 1991. Långlöts socken. Ölands järnåldersgravfält. Volym II. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer.
- Montelius, O. 1917. Minnen från vår forntid, ordnade och beskrifna af Oscar Montelius. Stockholm: Nordstedt
- Palm, B. (red.) 1970. *Långlöt: ur en Ölandssockens kulturhistoria*. Borgholm: Förening.
- Papmehl-Dufay Ludvig. 2018. Offermossen i Dyestad och bronslurarna i Långlöt Redovisning av 7:2-medel för metalledetektering och rapportering av arkeologiska fynd från Öland. Arkeologisk rapport 2018:15. Kalmar läns museum. Kalmar.

Bilagor

Bilaga 1. Fotolista digitala bilder.	21
---	----

Bilaga 1. Fotolista digitala bilder

Fotolista digitala bilder

Landskap: Öland
Socken: Långlöt
Fastighet: Amunds mosse

2021

DU 367

Nr	Motiv	Från	Datum
<hr/>			
1	Kristin Bertilius från Borgholms kommun vid dikets som grävts vid den försvunna hägnaden L1958:9563-3	S	2021-09-06
2	Kristin Bertilius från Borgholms kommun vid dikets som grävts vid den försvunna hägnaden L1958:9563-3	VSV	2021-09-06
3	Översiktsbild ute i mossen	Ö	2021-08-31
4	Översiktsbild ute i mossen	Ö	2021-08-31
5	Stenmur ute i mossen.	S	2021-08-31
6	Stenmur ute i mossen	N	2021-08-31
7	Stensättning, fornlämning L1958:8187	Ö	2021-09-06
8	Stensättning, fornlämning L1958:8187	S	2021-09-06
9	Stensättning, fornlämning L1958:8187	V	2021-09-06

Du367_001

Du367_002

Du367_003

Du367_004

Du367_005

Du367_006

Du367_007

Du367_008

Du367_009

Adress Box 104,
S-392 21 Kalmar

Telefon 0480-45 13 00

E-post info@kalmarlansmuseum.se
Webb kalmarlansmuseum.se

